

LAMI PÁL

József Attila tanítása

Hadd kezdjem egy tanulságos nem gimnáziumi, de a gimnáziumi oktatáshoz szorosan köthető személyes emlékkel. A kilencvenes évek közepén, mielőtt megszűnt volna a szóbeli felvételiztetés az Eötvös Loránd Tudományegyetem és az ország csaknem összes jogi fakultásán, rendszeresen vállaltam a szóbeli vizsgázók kérdezését és értékelését a budapesti egyetemen. A felvételizők, különösen a budapesti és a nagyvárosi vizsgázók nyilvánvalóan felvételi előkészítőkön, illetve érettségi és felvételi tételeket kész formában tálaló, igen népszerű, de a gimnáziumi magyar- és történelemtanítást szó szerint hátba támadó kiadványok kliséit, uniformizált szövegeit mondták fel a magas pontszám biztos reményében. Emlékszem egy felvételiző fiatalemberre, aki József Attilát húzva azt mondta: nem tudja a tételt. Mondtam, nincs tétel, beszéljen József Attila költészetéről. Megismételte, hogy nem tanulta meg a tételt, de felszólításomra, hogy mondja el, mit tanult a gimnáziumban József Attiláról, bátortalanul kezdve, de egyre felszabadultabban (mint akinek nincs mit veszítenie) nagyszerű József Attila-portrét adott abban a hiszemben, hogy ezzel ki is esett a versenyből. Feleletében érezni lehetett a kitűnő tanári munkát, a magyartanárnak a harmóniát kereső, darabokra széthulló személyiségű, a szeretet legkisebb gesztusaiba kapaszkodó költőt hangsúlyozó József Attila-képét, amelynek hitelességében a vizsgázó nem bízott, s érezni lehetett a József Attilával ismerkedő diák felfedezéseit és kérdéseit, amelyek hitelességét csak vizsgáztatói unszolásra merete vállalni. (Őszintén remélem, hogy a fiatalember azóta jogász, magam maximális pontszámmal támogattam ebben, de inkább azt remélem, hogy mer önállóan, az előre gyártott kliséktől függetlenül gondolkodni.)

Mindezt azért elevenítettem fel, hogy rá lehessen mutatni, mennyire előbbre való mind a tanár, mind a diák részéről a személyesen átélt, kiküzdött és megalkotott kép egy-egy költőről, íróról, mint az érettségizőket és felvételizőket „segítő” kiadványokban „kidolgozott tételek” tetszetős, de belső tartalom nélküli felmondása. Az átélt megismerésen alapuló személyes kép kialakítását József Attila esetében már a költő halála pillanatától kezdve megnehezítette a sok-sok torzítás, hamisítás, egyfajta kíméletlen ideológiai küzdelem a kisajátításra és az életmű szűkítésére, akár az esztétikai megfontolások ellenére is. Irodalmunk talán egyetlen nagy szerzőjére sem ragasztott az utókor annyi, a befogadót, különösen a fiatal manipuláló és félrevezető, de vizsgán, amikor a „tétel” felmondása biztonságosabb és gyümölcsözőbb, mint gondolatainkról számot adni, annyi sommás, előítéletesen nyugvó, végső fokon az életműtől eltávolító és elzáró közhelyet. De az is tény, hogy az irodalom- és oktatáspolitikában kijelölt torz kép évtizedekig igaztalanul és szinte teljesen elhomályosította József Attila nemzedéktársait, a Nyugat második nemzedékét.

Ennek a többrétegű és -irányú félvezetésnek máig ható nagy ára van – nemcsak az irodalmi tudatban, hanem a nagyközönség számára is manifesztálódó irodalomoktatási hangsúlyokban és arányokban is. A lélegzethez jutott ország demokratikusan megválasztott oktatási vezetése 1991-ben jelölhette ki először a középiskolai írásbeli érettségi tételket. Az eltelt közel másfél évtized évenkénti három írásbeli tételét áttekintve azt látjuk, hogy önálló tételként József Attila egyetlenegyszer, 2000-ben az Óda című verssel szerepel a gyűjteményben. Korábban, legutoljára 1998-ban, összesen négyszer foglalkozhattak az érettségizők, ha akartak, József Attilával egy-egy tematikus tétel kidolgozásakor a szerelem (1991), a számvetés (1992), a táj, szülőföld, otthon (1996) és a magány (1998) lírai interpretálásában. Annak tudatában, hogy a tételalkotók a XX. századi irodalmat részesítik előnyben, és szinte semmiképpen sem választanak témát a romantika előtti korszakokból, aligha lehet ezt a József Attilát nem méltón reprezentáló listát másként értelmezni, mint a mindenkor oktatási kormányzat tartózkodását a problematikusan értelmezett és a középiskolában sokáig vitathatóan feldolgozott életművel, pontosabban annak ingoványossá tett talajával szemben. (A „statisztika” 2005-től már nem javítható, hiszen a középszinten érettségizők ettől az évtől kezdve hagyományos értelemben vett, irodalmi tárgyú, értekező műfajú dolgozatot többet – vagy legalábbis egyelőre – kötelezően nem írnak.)

Pedig József Attila egyike azoknak a kiemelt költőknek, akiknek teljes életműve számon kérhető az érettségi vizsgán – Petőfi, Arany, Ady, Babits és Kosztolányi míveltségében. (Eddig legalább húsz magyar szerző szerepelt ilyen követelményszinten.) Nehéz attól a veszélytől eltekinteni, hogy az érettségi vizsgának a hagyományos humán műveltséget át- és leíró átalakítása mennyire kedvez a tételforgalmazó kiadóknak. De számolnunk kell azzal is, hogy a József Attilát csaknem éretten, tizennyolc éves korban olvasó tanuló diákok egy, a közoktatás szempontjából jórészt kedvezőtlen irányban megváltozott világ gyermekei. A külső világban sokat esett a hagyomány, a múlt értékeinek tisztelete, átforgalmozott a kultúra és az életmód, a gyorsan megszerezhető örömök és élvezetek iránti mohóság háttérbe szorított korábban kikezdetlenül erkölcsi értékeket, egyre kevesebben tudják átadni magukat az igényes művelődés örömeinek. A gimnazisták tudatát is mélyen áthatja a hasznosnak tartott és a „feleslegesnek” vélt ismeretek, illetve az anyagi és a szellemi értékek szembeállításának az utóbbiak kárára. A tudásban és a műveltségben a mai középiskolás generáció elsősorban az érvényesülés lehetőségét látja, s nem tiszteli annak önértékét.

Sokan és joggal panaszozzák, hogy a rangos irodalom a közérdeklődés peremére szorult, s ennek bizonyítékául a fiatalok olvasási kedvetlenségét hozzák fel. A megállapítás mint lelet igaz, de azt is tekintetbe kellene venni, hogy az irodalmat nemcsak ez a korosztály hagyta cserben, hanem már korábban, ingatag igényeivel, az ún. művelt nagyközönség, a szöbűvészettel megelégedő írói rend (a tét nélküli irodalom, ahogy Domokos Mátyás mondta) és – sajnos – a hagyományos műveltségképet romboló külső nyomásnak engedő oktatáspolitikai is felelős a rangos szépirodalom peremre szorulása, a gimnáziumban is súlytalanná válása miatt. Pedig mindeddig a magyartanítás legszorongatóbb dilemmája s egyben legszebb kihívása az volt, hogy – főleg nagy lírikusaink esetében – szinte csak remekművekkel foglalkoztunk.

Személyes, már tanári élménnyel kezdtem, személyes, még diákélménnyel fejezném be. 1969 tavaszán, néhány héttel az érettségi vizsga előtt egy budai gimnáziumban Jávor tanár úr ezt adta dolgozaticímül: József Attila tanítása. Mindenki lázasan írni és idézni kezdett, sok-sok egyéni és átélt József Attila-kép rajzolódott ki. Örültünk a lehetőségnek, megfogalmaztuk, mit jelent nekünk József Attila. Nem segítettek nyomtatott tételek, nem keresgélhettünk a világhálón, a tanár úr viszont egy pár nap múlva elégedetten olvasta fel a legjobb dolgozatokat. Így többszörösen is értelmet nyert a Horváth János-i definíció, hogy az irodalom „írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével.”

Középiskolás fokon nem kívánhatunk méltóbbat a József Attila-centenáriumtól, mint hogy maguk a versek jussanak el újra nyitott, fiatal olvasókhöz.

